

ISSN 1814 - 6961

ОТАН ТАРИХЫ

ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛ

Үш айда бір рет шығатын ғылыми журнал
2019, № 3 (87)

3 /2019

Журнал Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі Білім және ғылым саласындағы бақылау комитетінің (ҚР БҒМ БҒБК) ғылыми қызметтің нәтижелерін жариялау үшін ұсынылатын баслымдар тізіміне кіреді.

Бас редакторы:
Зиябек Қабылдинов

Редакциялық алқа:

Абдрахманов Толобек Абылович, т.ғ.д., профессор, И. Арабаев атындағы Кыргыз мемлекеттік университетінің ректоры (Қырғызстан)

Акинер Ширин, т.ғ.д., Лондон университетінің профессоры (Ұлыбритания)

Асылбекова Жамиля Мәлікқызы т.ғ.д., профессор, Халықаралық бизнес университеті (Қазақстан)

Әбусейітова Меруерт Хуатовна, т.ғ.д., профессор, Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі Ғылым комитеті Р. Сулейменов атындағы Шығыстану институты «Тарихи материалдарды зерттеу орталығының» директоры, ҰҒА корр.-мүшесі (Қазақстан)

Әлімбаев Нұрсан, т.ғ.к., профессор, ҚР Мемлекеттік музейінің директоры (Қазақстан)

Әжіғали Серік Ескендірұлы, т.ғ.д., профессор, Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі Ғылым комитеті Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты (Қазақстан)

Буканова Роза Гафаровна, т.ғ.д., профессор, Уфа қаласындағы Башқұр мемлекеттік университеті (Ресей)

Голден Питер, Принстон университетінің профессоры (АҚШ)

Жұмағұлов Қалқаман Тұрсынұлы, т.ғ.д., профессор, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің «Дүние жүзі тарихын зерттеу» орталығының директоры, Германиядағы Геттинген университетінің құрметті профессоры (Қазақстан)

Исмағұлов Оразақ, т.ғ.д., профессор, ҰҒА академигі (Қазақстан)

Көмеков Болат Ешмұхамедұлы, т.ғ.д., профессор, ҰҒА академигі (Қазақстан)

Ламин Владимир Александрович, т.ғ.д., профессор, РҒА корр.-мүшесі, РҒА Сібір бөлімінің Тарих институты (Ресей)

Мансура-Хайдар, профессор (Үндістан)

Масов Рахим Масович, т.ғ.д., профессор, А. Дониш атындағы Тарих, археология және этнография институты (Тәжікстан)

Мұқтар Әбілсейт Қапизұлы, т.ғ.д., профессор, Атырау қаласындағы «Сарайшық» мемлекеттік тарихи-мәдени музей-қорығының директоры (Қазақстан)

Навроцкий Карл, PhD докторы, Гданьск қаласындағы екінші дүниежүзілік соғыс музейінің директоры (Польша)

Осман Мерт, Ататүрк университетінің профессоры (Түркия Республикасы)

Сидхарт С. Саксена, Кембридж университетінің профессоры (Ұлыбритания)

Сон Ен Хун, Хангук шет тілдер университетінің профессоры (Оңтүстік Корея)

Сыдықов Ерлан Бәттайұлы, т.ғ.д., профессор, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің ректоры (Қазақстан)

Якуб Алексей Валерьевич, т.ғ.д., профессор, Ф.М. Достоевский атындағы Омск мемлекеттік университет (Россия)

Редакционная коллегия журнала

Абдрахманов Толобек Абылович, д.и.н., профессор, ректор Кыргызского государственного университета имени И. Арабаева (Кыргызстан)

Абусейитова Меруерт Хуатовна, д.и.н., профессор, член корр. НАН РК, директор

центра «Исследование исторических материалов» института Востоковедения имени Р. Сулейменова Комитет науки Министерства образования и науки Республики Казахстан (Казахстан)

Акинер Ширин, д.и.н., профессор Лондонского университета (Великобритания)
Алимбай Нурсан, к.и.н., профессор, директор Государственного музея Республики Казахстан (Казахстан)

Ажигали Серик Ескендерович, д.и.н., профессор, Институт истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова Комитета науки Министерства образования и науки Республики Казахстан (Казахстан)

Асылбекова Жамиля Маликовна, д.и.н., профессор, Университет международного бизнеса (Казахстан)

Буканова Роза Гафаровна, д.и.н., профессор Башкирского государственного университета г. Уфа (Россия)

Голден Питер, профессор Принстонского университета (США)

Жумагулов Калкаман Турсынович, д.и.н., профессор, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, директор «Центра по изучению Всемирной истории», Почетный профессор Геттингенского университета в Германии (Казахстан)

Исмагулов Оразак, д.и.н., профессор, академик НАН РК (Казахстан)

Кумеков Болат Ешмухамедович, д.и.н., профессор, академик НАН РК (Казахстан)

Ламин Владимир Александрович, д.и.н., профессор, член корр. РАН, директор Института истории Сибирского отделения Российской академии наук (Россия)

Мансура-Хайдар, профессор (Индия)

Масов Рахим Масович, д.и.н., профессор института истории, археологии и этнографии имени А. Дониша (Таджикистан)

Муктар Абилсейит Капизулы, д.и.н., профессор, директор государственного историко-культурного музея-заповедника «Сарайшық» в городе Атырау (Казахстан)

Навроцкий Карл, доктор PhD, директор музея Второй мировой войны в г. Гданьск (Польша)

Осман Мерт, профессор Атаюркского университета (Турция)

Сидхарт С. Саксена, профессор Кембриджского университета (Великобритания)

Сон Ен Хун, профессор университета иностранных языков Хангук (Южная Корея)

Сыдыков Ерлан Батташевич, д.и.н., профессор, ректор Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева. (Казахстан)

Якуб Алексей Валерьевич, д.и.н., профессор, ректор Омского государственного университета имени Ф.М. Достоевского (Россия)

Editorial Board of the Journal

Abdrahmanov Tolobek Abylovich, Doctor of Historical Sciences, professor, Rector at the I. Arabayev State university (Kyrgyzstan)

Abuseitova Meruert Huatovna, Doctor of History, professor, Corresponding Member NAS RK, director of the Center for the Study of Historical Materials at the Institute of Oriental Studies named after R. Suleimenov of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan Science Committee (Kyrgyzstan)

Akiner Shirin, Doctor of Historical Sciences, Professor of London University (Great Britain)

Alimbai Nursan, Doctor of History, professor, Director of the State Museum Republic of Kazakhstan (Kazakhstan)

Asylbekova Zhamilya Malikovna, Doctor of Historical Sciences, professor at

University of International Business, Almaty (Kazakhstan)

Azhigali Serik Eskendirovich, Doctor of History, professor, C.C. Valikhanov Institute of History and Ethnology. Science Committee Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan (Kazakhstan)

Bukanova Roza Gafarovna, Doctor of Historical Sciences, professor at Bashkir state university. Ufa (Russia)

Golden Peter, a professor at Princeton University (USA)

Zhumagulov Kalkaman Tursynuly, Doctor of Historical Sciences, Academician, professor of Al-Farabi Kazakh National University, Director of the Research Center on World History Studies, Emeritus Professor of German Göttingen University (Kazakhstan)

Ismagulov Orazak, Doctor of Historical Sciences, professor. Academician of National Academy of Sciences (Kazakhstan)

Kumekov Bolat Yeshmukhameduly, Doctor of Historical Sciences, professor, Academician of National Academy of Sciences (Kazakhstan)

Lamin Vladimir Alexandrovich, Doctor of History, professor, Corresponding Member. RAS, director of the Institute of History of the Siberian Branch of the Russian Academy of Sciences (Россия)

Mansura-Haydar, professor (India)

Masov Rakhim Masovich, Масов Рахим Масович, Doctor of Historical Sciences, professor A Donish Institute of History, archeology and Ethnography (Tajikistan)

Mukhtar Abilseit Kapizuly, Doctor of Historical Sciences, professor, Director of the State Historical and Cultural Museum-Reserve "Sarayshyk" in Atyrau (Kazakhstan)

Navrocki Karl PhD, Second world war museum director in Gdansk (Poland)

Osman Mert, professor of the Atatürk University (Turkey)

Sidhart S. Saxena, professor at Cambridge University (Great Britain)

Son Yong Hong, a professor of the Hanguk University of Foreign Languages (South Korea)

Sydykov Erlan Battashevich, Doctor of Historical Sciences, professor, Rector of the L.N. Gumilev Eurasian National University (Kazakhstan)

Jakub Aleksei Valerievich, Doctor of Historical Sciences, professor, Rector of the Omsk state university named after Dostoevski F.M. (Russia)

Жауапты редактор:

Айжамал Құдайбергенова

Редактор:

Бота Жүнісова

Компьютерде өңдеуші және дизайнер:

Венера Зикирбаева

Редакцияның мекен-жайы:

050100, Қазақстан Республикасы,

Алматы қ., Шевченко көшесі, 28,

Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты,

Отан тарихы журналының редакциясы

Телефон: +7 (727) 272-46-54

E-mail: Otanhistory@gmail.com

Электрондық мекен-жай: <http://infohistory.info>

Журнал 1998 жылдан бастап шығады

Қазақстан Республикасының Ақпарат және қоғамдық келісім министрлігінде

1998 ж. 9 наурызда тіркеліп, N 158-ж куәлігіне ие болды.

Мақалаларды қайта бастырып жариялағанда, микрофильмге және басқа да көшірмелерге түсіргенде міндетті түрде журналға сілтеме жасау қажет.

Shaimerdenova M.D. On ne vernulsya domoi. Do 100 let otec zhdal s voyny syna. // Liter, 2013. (Shaimerdenova M.D. He did not return home. Up to 100 years old my father was waiting for a son from the war. // Newspaper "Letter", 2013. In Russian).

Shaimerdenova M.D. Nichto ne zabyto. Dalekie blizkie gody. // Kazhstanskaya pravda, 2015, 9 Maya. P. 13. Shaimerdenova M.D. Nothing is forgotten. Far close years. // Kazhstanskaya Pravda. May 9, 2015 - Page. 13. In Russian).

Epistolarnyj stil'. Elektronnyj resurs [Rezhim dostupa]: <https://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/1686904>. 05. 03.2019. (Epistolary style. Electronic resource [Access Mode]: <https://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/1686904>] In Russian).

Eti pis'ma epohi voyny. Elektronnyj resurs [Rezhim dostupa]: <http://aleksinlib.ru/news/eti-pisma-epoxi-vojny%E2%80%A6.html>. 17.04.1019. These letters of the war era. Electronic resource [Access Mode]: <http://aleksinlib.ru/news/eti-pisma-epoxi-vojny%E2%80%A6.html>. 04.17.1019. In Russian).

ҒТАХР 03.01.09

ТӘУЕЛСІЗ ҚАЗАҚСТАН ТАРИХЫНЫҢ КЕЗЕҢДЕЛУ МӘСЕЛЕСІ

Абдирайымова Ардақ Серікбайқызы¹, Сарсенбаев Ақылбек Беделханұлы²

¹тарих ғылымдарының кандидаты, доцент,

М.Тынышбаев атындағы Қазақ Көлік және коммуникациялар Академиясы,
Алматы қ, Қазақстан. E-mail: ard_69@mail.ru

²тарих ғылымдарының кандидаты, доцент,

М.Тынышбаев атындағы Қазақ Көлік және коммуникациялар Академиясы,
Алматы қ, Қазақстан. E-mail: zhigit1991@mail.ru

Түйіндеме: Бұл мақалада Қазақстан тарихының қазіргі кездегі өзекті мәселесінің бірі – қазақ тарихының кезеңделу мәселесі қарастырылған. Тарихты кезеңдеу мәселесінің өзектілігі, егер тарихи оқиғаларды уақыт бойынша дұрыстап жіктемесе, тарихи зерттеулерді жүргізудің өзіндік қиыншылықтары туындайды. Тарихты кезеңдей отырып, зерттеушілер ең біріншіден, тарихи оқиғалардың ерекшеліктерін түсіндіруге мүмкіндік алады. Екіншіден, тарихты дұрыстап кезеңдейтін болса, сол кезеңге сай деректер қорының жіктелуі де жеңілдей түседі. Үшіншіден, тарихи кезеңдеуді қолға алып, қазіргі тарихи кезеңнің ерекшеліктеріне сай оқиғаларды топтастыру - әртүрлі тарихи дәуірлердің ерекшеліктері мен айырмашылықтарын дұрыс түсінуге көмектеседі.

Қазақстан тарихы тәуелсіздік алғаннан кейін осы мәселе түбегейлі түрде қайтадан қарастырыла бастады. Атап айтсақ, бұрынғы тарихи кезеңделудің қазіргі зерттеулерге сәйкес келе бермейтінін көрсетіп отыр. Бұрын тарихи мәселелердің барлығы таптық тұрғыдан қарастырылып, көптеген шектеулерге түссе, қазіргі кезеңде шектеулердің алынып тасталуы, тарихты зерттеудің еркін жолға түсуі, тарихқа қатысты ой-пікірлердің сан алуандығы зерттеушілерге жаңа тұрғыдан зерттеуге мүмкіндік беріп отыр.

Осындай мүмкіндіктерді пайдалана отырып, осы мақалада, біріншіден, ұлттық тарихи мүдде тұрғысында - тарихты жаңаша көзқараспен кезеңдеу мәселесі көтерілген. Екіншіден, осы мақалада Қазақстанның тәуелсіздік алуынан бастап бері қарайғы кезең – Тұңғыш Президент – Елбасымыздың қабылдаған тарихи шешімдері негізінде жіктеліп қарастырылған. Үшіншіден, аталмыш мақалада осы уақытқа дейінгі кезеңдеу мәселесімен айналысқан зерттеушілердің еңбектері тарихи уақыт тұрғысынан кеңінен көрсетілген. Төртіншіден, бұл мақала Тәуелсіз

Қазақстанның тарихын әр қырынан қарастырып жүрген зерттеушілер үшін өз ғылыми жұмыстарын жүйелеуге көмегін тигізетіні анық. Қала берді, осы мәселе бойынша тарихшылардың арасында пікірталастар туғызып, кейбір сұрақтар бойынша басқа да тарихшылардың көзқарастарын сараптауға мүмкіндік береді деген ойдамыз.

Кілт сөздер: тарихнама, дәуір, кезең, тарихи кезең, тарихи сатылар, заман, өркениет

МРНТИ 03.01.09

ПРОБЛЕМЫ ПЕРИОДИЗАЦИИ ИСТОРИИ НЕЗАВИСИМОГО КАЗАХСТАНА

Абдирайымова Ардак Серикбаевна¹, Сарсенбаев Ақылбек Беделханович²

¹Кандидат исторических наук, доцент,
Казахская академия транспорта и коммуникаций им. М. Тынышпаева,
г. Алматы, Казахстан. E-mail: ard_69@mail.ru

²Кандидат исторических наук, доцент,
Казахская академия транспорта и коммуникаций им. М. Тынышпаева,
г. Алматы, Казахстан. E-mail: zhigit1991@mail.ru

Аннотация: Данная статья посвящена одной из актуальных проблем современности – периодизации истории Казахстана. При неправильной классификации хронологической последовательности исторических событий возникают определенные трудности в проведении исторических исследований. Периодизация истории даст возможность понимания специфики развития исторических событий. Во-вторых, четкая периодизация истории упрощает классификацию исторических источников того или иного исторического периода. В-третьих, историческая периодизация, классификация событий согласно особенностям современного исторического периода способствуют правильному пониманию специфики и различия исторических эпох. С приобретением независимости Казахстана вновь начали обсуждать данную проблему. В частности, анализ показывает, что прежняя историческая периодизация не соответствует современным исследованиям. Если ранее проблемы истории рассматривались с точки зрения классового подхода и подвергались различным ограничениям, то сегодня отмена этих ограничений, вероятность свободного исследования вопросов истории, плюрализм мнений открывают новые возможности современным исследователям.

В представленной статье авторы, используя вышеотмеченные возможности, поднимают проблему новых взглядов и современного подхода периодизации истории в контексте национальных исторических интересов. Во-вторых, период с провозглашения независимости Казахстана по настоящее время рассматривается на основе тех исторических решений, которые были приняты Первым Президентом – Елбасы. В-третьих, широко освещены труды исследователей, которые занимались проблемами периодизации до настоящего времени. Также, по мнению авторов, данная статья способствует систематизации научных трудов исследователей, занимающихся изучением различных аспектов истории независимого Казахстана.

Ключевые слова: историография, период, эпоха, исторические эпохи, исторические этапы, эра, цивилизация

PROBLEMS OF PERIODIZATION OF THE HISTORY OF INDEPENDENT KAZAKHSTAN

Ardak S. Abdiraïymova¹, Akylbek B.Sarsenbayev²

¹Candidate of historical sciences, associate professor,
Kazakh Academy of Transports & Communications named after M. Tynyshpaev,
Almaty, Kazakhstan. E-mail: ard_69@mail.ru

²Candidate of historical sciences, associate professor,
Kazakh Academy of Transports & Communications named after M. Tynyshpaev,
Almaty, Kazakhstan. E-mail: zhigit1991@mail.ru

Abstract: This article is devoted to one of the urgent problems of our time – periodization of the history of Kazakhstan. In case of incorrect classification in the chronological sequence of historical events, certain difficulties arise in carrying out historical research. Periodization of history will give an opportunity to understand the specifics of the development of historical events. Secondly, a clear periodization of history simplifies the classification of historical sources of a particular historical period. Third, historical periodization, classification of events according to the characteristics of the modern historical period contribute to the correct understanding of the specifics and differences of historical epochs. With the gaining independence of Kazakhstan began to discuss this problem. In particular, the analysis shows that the previous historical periodization does not correspond to modern research. If the earlier problems of history viewed from the standpoint of the class approach and was subjected to various restrictions, today the abolition of these restrictions, the probability of free exploration of issues of history, pluralism open up new possibilities for modern researchers.

In this article, using the above mentioned opportunities, the authors raise the problem of new views and modern approach to the periodization of history in the context of national historical interests. Secondly, the period from the Declaration of independence of Kazakhstan to the present time is considered on the basis of those historical decisions that were made by the First President – Elbasy. Third, this article widely covers the works of researchers who have dealt with the problems of periodization to date. Also, according to the authors, this article contributes to the systematization of scientific works of researchers engaged in the study of various aspects of the history of independent Kazakhstan.

Key words: a historiography, the period, an era, historical eras, historical stages, a civilization

Кіріспе бөлім. XX ғасырдың соңында, анығырақ айтқанда, 1991 жылы әлем тарихындағы ірі империялардың бірі – Кеңестік Социалистік Республикалар Одағы ыдырады. Бұл мезгіл ыдырауға ұшыраған одақ кеңістігіндегі өздерінің саяси тәуелсіздігін алған елдер үшін, әрине, жаңа тарихи кезеңнің басталғандығын айғақтайды. Оқиға біздің екінші мыңжылдыққа аяқ басқан ұлы табысымыз еді. Қазақ мемлекеттігінің жаңаруы, түлеуі, тәуелсіз ел болу ұлтымыздың сан ғасырлық арманы болатын. Кеңестер Одағының ыдырауымен бір мезгілде әлемдік екі саяси жүйелердің өзара қарсылық кезеңі аяқталды. Қоғамда, 1991 – жылдан бастап социалистік атанған жүйе экономикада «нарыққа» және «демократиялық» қатынастарға жол бере бастады. Қоғамды қайта құру және демократияландырудан басталған тарихқа жаңа көзқарас ары қарай жалғасын тауып, ғылымда ақтандақтарды жою, соны тұжырымдамалар қалыптастыру үрдісі басталды. Маркстік – лениндік методологияның ендігі жерде жарамсыз болып қалуына байланысты жаңа тарихи таным бағытындағы соны методологиялық ұстанымдарды дүниеге әкелу қажеттілігі туындады. Отандық тарих ғылымының

алдында мынадай басты мақсаттар қойылды: – тәуелсіз тарихи тұжырымдарды қалыптастыру; – тәуелсіз тарих ғылымының теориялық – методологиялық негіздерін құру; – өткен дәуірлердегі тарихи оқиғаларды жаңа проблемалар қою арқылы ой елегінен өткізу; – ғылыми айналымға қолда бар деректерді тұтастай қосу арқылы қазақ тарихының дәуір, кезең, сатыларын анықтауға қол жеткізу; – тәуелсіз тарих ғылымын қалыптастыру. Тәуелсіз тарих ғылымын қалыптастыру дегеніміз – тәуелсіз тарихи немесе тарихнамалық ой – пікірлердің қалыптасуы. Оларды талдау бүгінгі тарихнама ғылымының міндеті екенін естен шығармауымыз керек.

Методологиялық бөлімі. Мақала жазу барысында, ең алдымен тарихшы ғалымдардың еңбектеріне сараптамалар жасалды. Атап айтсақ, С.М. Сыздықов, Ғ. Айдаров «Орхон жырлары – тарихи дерек», О. Сүлейменов «Азия», М. Қозыбаевтың «История и современность Казахстана на рубеже веков: размышления и поиски. В двух книгах», К. Нүрпейсовтің «Алаш һәм Алашорда», М. Қойгелдиевтің «Алаш қозғалысы», Т. Омарбековтің «Зобалан», «20-30 – жылдардағы Қазақстан қасіреті», «XX ғасырдағы Қазақстан тарихының өзекті мәселелері», М. Құл-Мұхамед «Алаш ардагері. Ж. Ақбаевтың саяси-құқылық көзқарастары», Қ. Атабаевтың «Мерзімді басылым XIX ғасырдың аяғы XX ғасырдың басындағы Қазақстан тарихының дерегі ретінде» (Қозыбаев, 2000: 56-58) т.б. еңбектерге тоқталып өтеміз.

Біз мақалада тарих ғылымында көптеп қолданылатын салыстырмалы-тарихи әдісті, уақыт бойынша жүйелейтін – мерзімдемелік әдісті және жалпы қорытынды шығаруға көмектесетін – логикалық пен жүйелілік әдістерді кеңінен қолданамыз. Сонымен қатар, тек тарих емес, саясаттану, әлеуметтану ғылымдарының мәселесіне тікелей сүйенетін болғандықтан, тарихи қосымша пәндердің көмегіне жүгінеміз және пәнаралық байланысқа баса назар аударамыз.

Мәселенің зерттелу деңгейі. Тәуелсіздік алғалы бері Қазақ тарихы ғылымында теориялық-методологиялық мәселелерге ден қойылып алғашқы ұстанымдарға бет бұра бастады. Аталмыш тақырыпта бізден көш ілгері кеткен кеңестік кезеңде Ресей орыс ғалымдары болды. Олар өз елдерінің тарихтарының теориялық-методологиялық мәселелері бойынша қалай жазылуы керектігін алға қойды. Тіптен ресейлік тарихшылардың кейбіреулері мәселені, Н.Л. Рубинштейн, Н.М. Дружинин, М.В. Нечкина, С.О. Шмидт, А.М. Сахаров, К.Д. Петряев, т.б. (Төлебаев, 2002: 11-12). Бұл ғалымдардың еңбектерінде тарих ғылымының даму заңдылықтары мен үрдістерін айқындауға, сонымен қатар тарих ғылымының теориялық – методологиялық аспектілерін көрсетіп берді.

Тәуелсіздікке қол жеткізгелі 25 жылдан астам мерзімде егемен елдің өткен жолын таразылап, тарихи сатыларын анықтау мүмкін болды. Еліміз өз тәуелсіздігін алуы, ұлттық сананың оянуы, яғни ұлтымыздың өз тілін, дәстүрін, дінін, тарихын іздестіру қолға алынды. Сонымен қатар, тарих ғылымында жан-жақты, терең зерттеулер жүргізіліп бірқатар монографиялық және диссертациялық зерттеулерге тарихнамалық талдаулар жасала бастады. Солардың алғашқыларының бірі, Қазақстан тарихын кезеңдерге бөлу мәселесін С. Кентбековтың кандидаттық диссертациясында жан жақты қарастырған (Нартбаев, 2004: 10). Автор мұндай күрделі мәселені бір жұмыс аясында толық шешу мүмкін еместігін айтты. Сонымен қатар, О. Мұхатованың докторлық диссертациясында Қазақстандағы XX ғасырдың алғашқы он жылдығындағы және тәуелсіздік алғанға дейінгі кеңестік кезеңдегі аграрлық қатынастар тарихнамасына байланысты монографиялық еңбегінде кеңінен қарастырылды. Автор өзінің докторлық диссертациясында аграрлық мәселені кезеңдерге бөліп зерттеді. (Сыздықов, Айдаров, 1991: 11).

Соңғы методологиялық ұстанымдарды қалыптастыруға «XIX ғасырдың екінші жартысы мен XX ғасырдың басындағы Қазақстандағы капиталистік қатынастардың енуінің тарихнамасы» атты Т. Төлебаевтың докторлық монографиясы үлес қосты. Автор ғылымның өзегіне байланысты мынадай пікір танытты – «Тарих

ғылымының дамуында теориялық-методологиялық ұстанымдардың әсері мен орны ерекше. Кеңестік тарихи зерттеулерде идеялық-методологиялық бағытқа баса назар аударылды. Методология тарихнама саласындағы кез келген жұмыстың айқындаушысы және жетекші арқауы деп саналды. Бірақ кеңестік кезеңде методология мен философия, методология мен теория, методология мен методика ұғымдары және олардың ұқсастықтары мен айырмашылықтары, өзара байланысының дәрежесі туралы пікірталастар жүрді, олардың мәні айқын, анықтамасы нақты болмады» (Қазақстан тарихы, 1998: 320-322).

«XX ғасырдың 20 – 30 жылдарында саяси қуғындалған Қазақ зиялыларының тарихи көзқарастары» атты Ш. Омарбековтың кандидаттық диссертациясында кеңестік сталиндік концепциядан бұрын ұлт зиялыларының тарихи еңбектерінде бастау алған және бүгінгі тәуелсіз Қазақстан жағдайында қазақ ұлттының мүддесіне адал қызмет ететін қоғамдық құбылыстарды тану методологиясы басшылыққа алынады. Зерттеу барысында қазақ зиялыларының белгілі-бір тарихи мәселеге байланысты көзқарастары өзара және басқа да тарихшылар пікірлерімен қатар талданып салыстырмалы – тарихи зерттеу әдісі қолданылады» (Қазақстандағы жаңа қоғамдық ..., 1996: 5-6).

Ш.Ж. Нартбаевтың «Қазақстанда тәуелсіз тарихи және тарихнамалық ой – пікірлердің қалыптасуы (1991–2003 жж)» атты кандидаттық диссертациясында тәуелсіздік алғаннан кейінгі жылдарда республикадағы тарихи сананың қазіргі заманғы тұжырымдамасы ұсынылды. Бұл концепция тарихи құбылыстар мен оқиғаларды, процестерді таптық көзқарас тұрғысынан түсіндіретін маркстік-лениндік методологияның бірқатар принциптерінен бас тартқан, жалпы адамзаттың құндылықтарды, жеке адам құқығын сақтауды дәріптейтін «тарих – адамның іс-әрекеті» принципін басты принцип етіп ұстанған жаңа методологияға негізделген» (Қазақстан Республикасында тарихи сана қалыптастырудың тұжырымдамасы, 1995: 2-3). Сонымен қатар, С.М. Сыздықов, Ф. Айдаров «Орхон жырлары – тарихи дерек», О. Сүлейменов. «Азия», М. Қозыбаевтың «История и современность Казахстана на рубеже веков: размышления и поиски. В двух книгах», К. Нүрпейсовтің «Алаш һәм Алашорда», М. Қойгелдиевтің «Алаш қозғалысы», Т. Омарбековтің «Зобалан», «20–30 – жылдардағы Қазақстан қасіреті», «XX ғасырдағы Қазақстан тарихының өзекті мәселелері», М. Құл-Мұхамед «Алаш ардагері. Ж. Ақбаевтың саяси-құқылық көзқарастары», Қ. Атабаевтың «Мерзімді басылым XIX ғасырдың аяғы XX ғасырдың басындағы Қазақстан тарихының дерегі ретінде» (Қозыбаев, 2000: 56-58) т.б. еңбектердің жарық көруі тәуелсіз Қазақстан тарихы ғылымының теориялық – методологиялық тұрғыда қалыптасуына үлес қосты.

Нәтижелер. 1995 жылы Қазақстан Республикасында тарихи сана қалыптасуының тұжырымдамасы қабылданды. Тұжырымдамада тарихи зерттеулер жүргізуде мына төмендегі міндеттер айқындалды: – тарихи ілімнің негізгі– негізгі нысаналарын анықтау; – тарих ғылымының өтпелі кезіндегі басты проблемалары мен оны шешудің ықтимал бағдарларын айқындап алу; тарихи білім беру мен ағарту ісін реформалаудың жолдарын белгілеу.

Тарихи сананың қалыптасу жолдарын анықтап алу үшін алдымен тарихи білімнің негізгі, іргелі принциптерін айқындап алу қажет, өйткені, бұлар тарих ғылымының әдіснамалық базасы ретінде, тарихи білім беру мен ағарту ісінің нысанасы ретінде көрінетін болады. Қазақстан тарихын зерделеген кезде, оның Еуразия мәдениеті мен тарихының төлтумасы екеніне сүйену керек. Өйткені, Еуропа мен Азияның түйіскен жеріне орналасқан Қазақстан – әртүрлі өркениеттерді, мәдениеттерді және халықтарды жалғастырып тұрған «көпір» іспетті болды...». Сондай-ақ «...Қазақстан тарихы – желісі үзілмей келе жатқан тарих, өйткені елімізді мекендеген халықтардың мәдениеті сабақтасып жатыр, Евразияның түркі тілді көшпелі тайпаларының дәстүрі мен мәдениеті қазақ халқының тарихынан жалғасын

тауып отыр, сайып келгенде қазақтар– еліміздің территориясындағы байырғы, жергілікті халық деген идея– тарихи біліміміздің тірегі болуға тиіс принципті идея» (Қазақстан Республикасында тарихи сана қалыптастырудың тұжырымдамасы, 1995). Тәуелсіздік тұғырын нығайтуда, тарихи сананы қалыптастырудың қажеттілігі турасында, өз кезегінде белгілі ғалым М. Қозыбаев дәйекті пікір білдіріп, оның отандық тарих ғылымын дамытудағы маңызын ашып көрсеткен болатын. Тарихи сананың тарих ғылымында кеңінен көрініс табуы тиіс екендігіне назар аударар келіп; «Тарихи сананың қалыптасуы ең алдымен отандық тарихтан талап етіледі. Бұлар халықтың тарихын саналы ұғыну, тәуелсіз, егемен мемлекеттің жаңа қалпын теориялық тұрғыдан ұғыну ұлттың сана-сезімді ояту және қалыптастыру ынтасын арттыру, тәуелсіздік пен идеологиялық, жаңаша ойлауды бекіту үшін республиканың экономикалық тәуелсіздіктегі табыстарын жеделдету, рухани жанару, ұлтаралық келісімді нығайту, Қазақстан Республикасын мекендейтін халықтардың, этникалық топтардың күштерін біріктіру қажеттілігімен түсіндіріледі» – деп жазған (Қозыбаев, 2000: 58).

Біздің түсінігіміз бойынша, *тарихи сана дегеніміз* өткен тарих туралы түсініктер мен білімнің жиынтығы. Тарихи сана өз бойында тек аса маңызды мәні бар тарихи оқиғаларды сақтайды. Тарихи сананың көзі тарихи білім деп түсінсек, онда тарихи сананың сипатын да сол сананы тудырған тарихи оқиғалар туралы білімді қалыптастыруды талап етуі сөзсіз. Тарихи сана қалыптастыру туралы тұжырымдамада отандық тарих ғылымының алдына шешілуге тиіс нақты проблемалар қойылды. Сондай мәселелердің түйінін тарқатуда бірқатар ғылыми әдістер ұсынылды. Басты назарда ұстайтын, басшылыққа алатын ұстанымдар айқындалды (Қазақстан Республикасында тарихи сана қалыптастырудың тұжырымдамасы, 1995). Тұжырымдама отандық тарих ғылымының алдына жаңа тарихи таным тұрғысында зерттеулер жүргізуде жекелеген дәуірлер мен кезеңдердің баянын ашуда нақты міндеттерді белгіледі. Бұл міндеттер тұжырымдамада былайша көрініс тапты:

«Қазақстан тарих ғылымы алдында: – тарихи ілім-білімнің үзіктігі мен біржақтылығынан мүмкіндігінше арыла отырып, өткен тарихымыздың шынайы бейнесін жасау; ежелгі және орта ғасырлар тарихына баса назар аудару; Кеңес дәуіріндегі Қазақстан тарихын қайта пайымдау; еліміздің осы заманғы тарихының толғақты мәселелерін зерттеуді күшейту; қазақ диаспораларының тарихын зерделеу; ел тарихы мен оны мекендеген әртүрлі этностар тарихының ара-жігін ажырата отырып, Қазақстандағы этникалық топтардың тарихын жазуға да жеткілікті көңіл бөлу міндеті түр» (Тарих тағылымы, 1996: 4).

Тұжырымдамадағы көрсетілген негізгі бағыттар мен ұстанымдарға орай «Егемен Қазақстан» газеті бір топ тарихшы ғалымдармен дөңгелек үстел мәжілісін өткізіп, ғалымдардың көзқарасын саралады. Дөңгелек үстелге - М. Қозыбаев, ҚР ҒА корреспондент-мүшелері: К. Нүрпейіс, М.А. Асылбеков, Б. Көмеков, тарих ғылымдарының кандидаты Қ. Алдажұманов, ҒА корреспондент-мүшесі, философия ғылымдарының докторы Д. Кішібеков, Археология институтының директоры К. Байпақов, Абай атындағы АлМУ-дың доценті, философия ғылымдарының кандидаты Г. Кан қатысты («Балама тарих құбылысы ғылыми таным тұрғысынан», 2004: 7).

Тарихшы ғалым Б. Көмеков: «Аса маңызды көптеген тарихи мәліметтері бар ортағасырлық еңбектер араб, парсы, түркі, қытай, тағы басқа тілдерде жазылғандықтан негізінен Стамбул, Каир, Тегеран, Пекин, Санкт-Петербург, Лондон, Париж, кітапханаларының қорында сақталған. Қаражат жетіспегендігі себепті, бағалы материалдарды шетелдік қолжазбалар мен қорлардан жинау үшін ғылыми сапарға шығу мүмкіндігі жоқ. Сондықтан деректеме мәселесін шешпей, ондағы деректерді сөйлетпей, көне және орта ғасыр тарихына байланысты жауап

беру мүмкін емес...», – деген ғалым пікірінен орта ғасырлар тарихына қатысты қордаланып қалған мәселелер және шешімін табуға тиіс проблемалар айқын көрінеді («Балама тарих құбылысы ғылыми таным тұрғысынан», 2004: 7).

Тарихи сана қалыптастыру бағдарламасын жүзеге асыру, қазақ тарихын терең зерттеу бағытында 1998 жылы Республикада «Ұлттық тарих жылы» деп белгіленді. Ұлттық тарих ғылымының аясында өткенімізді зерттеуге байланысты қомақты ізденістер жүргізілді. Кешегімізді терең зерттеген сайын оның назар аударып, ескерілмеген тұстары молайды.

1998 жылы 17 наурызда Алматыда Елбасы Н. Назарбаев Республиканың өнер, мәдениет және ғылым саласындағы шығармашылық зиялы қауымның танымал өкілдерімен кездесу өкізіп, «Қазақтың бүкіл тарихы – бірігу тарихы, тұтастану тарихы» атты баяндамасында Елбасы еліміздің тарихын жазудың басты-басты бағыттарын анықтап, көрсете келе: «Қазақстан жеріндегі ежелгі мемлекеттер, олардың болашақ қазақ ұлтымен сабақтастығы деген мәселелер әлі терең зерттелмей келеді. Сақтардың, Ғұн, Үйсіндердің, Қаңлылардың, мемлекеттері, Батыс Түрік, Түркеш, Қарлұқ, Қимақ, Оғыз қағанаттары, Дешті-Қыпшақ, Алтын Орда, Жошы ұлысы, Қазақ хандығы... осылардың әрқайсына арнаулы манаграфия жазылса да артықтығы жоқ» – деп атап көрсетті (Назарбаев, 1998).

Кеңестік кезеңдегі ғылымдағы маркстік – лениндік методологияның, коммунистік идеологияның күйреуіне байланысты жарамсыз деп танылған соң бұрынғы таптаурын болған идеологиялық көзқарастардан арылып, жаңа методологиялық ұстанымдарға бет бұру құбылысы белең алды. Мұндай үрдіс барлық ТМД аумағындағы мемлекеттердің тарих ғылымына қатысты болды. Сондықтан да, 2004 жылы 29–30 қыркүйекте өткен «Посткеңестік Орталық Азияның тарих ғылымы: ізденістер, іркілістер» атты халқаралық конференцияда «Орталық Азияның уақыттық – кеңістік Еуразиялық субконтинент негізделген жаңа методологиялық тәсілдерін игеру қажет» – деген тұжырым жасалды (Данияров, 1997: 100).

Тарих ғылымы дағдырысына Ресей тарихшыларыда ұшырағандарын мойындайды. Мысалы; Ресей ғалымы А.П. Логанов «Ресейдің тарих ғылымын сипаттағанда «дағдарыс» сөзінің синонимін қолданады. «Аз ғана (шамамен он бес жылдай) уақыттың ішінде Ресей тарихнамасы үш маңызды үлкен өзгеріске ұшырағандығын аңғаруға болатынын айтады:

1) 1986-1987 жж.: кеңес тарихнамасының негіздерінің өзін радикалды сынау басталады;

2) 1990-1991 жж.: тарихшылардың басым бөлігі отандық тарих ғылымының терең дағдарыс жолына түсті деген шешімге келеді;

3) 1997-1998 жж.: тарихшы мамандардың ойларында (теориялық негіздері мен методологиялық бағдары жоғалған дағдарыстар санатынандағы) дағдарыстан шығу және ресейлік тарих ғылымының жаңа сапаға ие болуы туралы тезистер айқын көріне бастайды» деген тұжырым жасайды (Логанов, 2000: 7-58).

Ия, көріп отырғанымыздай тарих ғылымының дағдарысын мойындау мен тығырықтан шығудың жолын қарастыруда Ресей ғалымдары да маркстік – лениндік методологиялық дағдарыстан шығудың жол іздеген аңғаруға болады.

Сондықтан да, Отандық тарих ғылымында жаңа теориялық – методологиялық ұстанымдарды қалыптастыруда ғалым, тарихшылар пікір білдіріп өз ойларын ортаға салды. Осы мәселеде өзгелерден гөрі ғалым Х. Әбжанов белсенділік танытып, ғылымның осындай күрделі түйіктілігіне қатысты өзекті проблеманы қозғады. Өз көзқарасын ғалым: «...Шешілмеген басты мәселе неде деген сұраққа келсек, Қазақстан тарихындағы әлемдік заңдылықтар мен ұлттық төл ерекшеліктерді айырып, ашуға мүмкіндік беретін кешенді теориялық – методологиялық тұғырнама мен тұжырымды түзе алмағанымыз дер едім» – деп жеткізеді (Абжанов, 2007:

9-10).

Ғалым пікірінің орынды екендігі даусыз, өйткені соны теориялық тұғырнаманы қалыптастыру ғылымда жүріп жатқан үрдіс. Мұндай құбылыс әлі де жалғасын табуы тиіс. Себебі ғылымның негізі қысқа мерзімнің ішінде қалана салмайды, олай болуы да мүмкін емес.

Белгілі ғалым М. Қойгелдиев «Ақиқат қоғамға пайдалы болса, тарихшының үнсіз қалуы айып» атты мақаласында «Инженер-механик бауырымыз Ш. Қуанғанов «Ғүн немесе арғұн тарихы туралы» (1997) атты еңбегінде «Шығыстағы Тынық мұхитының жанындағы Арғұн, Өрғұн (Орхон) өзендерінен бастап батыстағы Атлант мұхитының қасындағы Араган өзені мен Арагон жазығы, Аргон қыраты мен Аргон тоғайына дейінгі екі» аралықтағы кеңістіктен «арғын» этнониміне жақын, ұқсас жер-су аттарын теріп, сондай-ақ оларға сүйене отырып халқымыздың тарихына қатысты үзілді-кесілді тұжырымдар жасайды. Әрине, семантикалық талдау тарихи зерттеулерде қолданылатын әдістердің бірі екені рас. Дегенмен ... Егер біз түрлі континенттердегі жер, су атауларынан қазақ құрамына енген ру, тайпа аттары арасындағы ұқсастықты қуар болсақ, онда тым алысқа кетеріміз хақ. Онда, мәселен, немістерді «найманнан», конголықтарды «қоңқадан», боржығындарды «бөрі жегеннен», американдықтарды «һәммә еркіндерден» тарады деген қорытындыға да барып қалуымыз ықтимал» (Қойгелдиев, 2004:4).

Осы мазмұнға жақын мысалды «Қ. Данияровтың «История гуннов» (А., 2002) атты еңбегінен де кездестіреміз: «В современном казахском языке слово «Құн» обозначает «стоимость». Слова «құн» широко используется в официальных документах, законах, научной литературе, как-то: құн заңы – «закон стоимости», теңгенің құны – «курс тенге», қосымша құн заңы – «закон прибавочной стоимости». Автор «ғұн» этнонимінің шығу тегін осылайша қысқа негіздей келіп, мынадай қортынды жасайды: «Таким образом, бесспорным является то, что слова Хунн, Кунн, Гунн являются казахскими (тюркскими) названиями одного и того же народа» (Данияров, 1997: 101).

2001 жылы «Егемен Қазақстан» газетінде «Тарихи шындық неге бұрмаланады?» атпен жарық көрген мақалаға назар аударайық. «Жуықта ғана «Сорос жулдегері 2000» деген айдармен Н.Э. Масанов, Ж.Б. Абылхожин, И.В. Ерофеева, А.Н. Алексеенко, Г.С. Баратова жазған «Қазақстан тарихы: халықтар және мәдениеті» («История Казахстана: народы и культуры») атты оқулық жарық көрді. Әрбір жаңа туындыға жығыла мән беретін зиялы қауым аталмыш еңбекпен таныса бастады. Тарихшы ретінде институттық әріптестерімнің еңбегін мен де оқып шықтым деп белгілі ғалым З. Қинаятұлы өз ойын былай білдіреді. Автор кітаптың алғы сөзіне қарағанда, «Сорос» қоры олардан “қазақ тарихын оқыту жүйесін жөнге салып беруін” сұраған көрінеді. Авторлар «Сорос– Қазақстан» қоры тапсырмасын орындап шыққаны үшін жүлде алған болар. Бірақ, Қазақстанның зиялы қауымының сұранысын орындай алмаған. Себебі, еңбек біріншіден, зерттеу дейін десен шынайы зерттеу емес, өйткені айтқан пікір, жасаған түйіндерінде жеткілікті дәлел жоқ, оқулық дейін десен, ол аспектіге де сай емес ... Екіншіден, еңбектің аты мен мағынасы сай емес. Авторлар еңбегін «Қазақстан тарихы: халықтар және мәдениеті» деп айта тұрып, қазақ ұлтының мәдениетіне жеткілікті мән бермегені былай тұрсын, бұл халықы жай бір ат үстіндегі пенделер ... тұрғысынан көрсеткен» – деп қорытынды жасаған. Автор «мен тарихшы ретінде Қазақстан тарихына байланысты қалыптасып отырған: бірі көне түркі дүниесіне қатысы бардың барлығын (мысалы, Моде, Атилла, Шыңғысханды қазақ екен-мыс дегенге дейін баратын) қазақ деп қараушылықпен, бірі қазақтың өзінде барын жоққа шығару арқылы қазақ деген ұлтты кемсітіп көрсеткісі келетін екі түрлі алыпқаштылықтың қай – қайсысымен де келісе алмаймын» – деп ой қорытады. «Тарихты тани білу оңай жол емес. Тарихи деректерді оның әлемде қалыптасқан сыр қазанының қиылысында жан–

жақты мұқият қарағанда ғана шындықтың бетін ашуға мүмкіндік бар. Қазақ тарихы үшін ондай сыр қазаны бесеу. Олар: қытайлық, араб-парсылық, еуропалық, русь-славяндық, түркілік және өзіндік қазақстандық үлгі... Меніңше, біздің тарихшылардың біржақты алып-қашпалыққа баруға бейімдігінің бір сыры жоғарыдағы үлгілердің қайсыбірінің жетегінде кете беретіндігінде ме деймін. Масановтар да осынау методологиялық шалыс басудан қалыс қалмапты...» (Қинаят, 2001:4).

Қорыта айтар болсақ, жоғарыдағы авторлардың методологиялық қателіктері: Біріншіден, Ұлттық қасиетті бойларына сіңдіре алмаған тарихшылар. Екіншіден, олар көне монғол тілінен мүлде хабарсыз. Үшіншіден, өздері сүйеніп жазған орыс ғалымдарының деректік тобы сын көтермейді. Төртіншіден, тарих ғылымын шатастыруға бой алдырған. Бесіншіден, араларында техника ғылымдарының маманы болғандықтан қазақ тарихынан бейхабарсыз екендігін көрсетіп отыр. Бұл айтылған тұжырымдар мен қателік пікірлер сол кездегі қоғамдағы тарих ғылымының методологиялық – теориялық жағынан зерттеу мәселелерін білмеуінің дағдарысының бір көрінісі еді.

Тарих ғылымының мұндай методологиялық жағдайға түсуін Ресей ғалымы В.П. Даниловта растай түседі. Ол Ресейдегі ғылыми-тарихилық ілімнің 80 жылдардың соңы – 90 жылдардағы жағыдайды былай сипаттайды: «Кеңестік қоғамдық сананың, бүкіл саяси, идеологиялық және ғылыми түсініктің ыдырауының салдары жаңа саяси күштердің пейілі мен әрекеттерін ақтап, оларға дәлелдеуге негіз болатын тарихи мифтерді ойлап шығарушылық болды. Ғылыми тарихнама тапжылмай шетке ығыстырылып, құлдырау жағыдайына түсті. Бұның сыртқы көрінісі ретінде сол кездегі ғылыми басылымдардың қысқарып, тіпті шықпай қалғанын білеміз» деген еді (Данилов, 1996: 23). Сондықтан да, автордың ойымен келісе отырып тарих ғылымының сол кезеңдегі негізгі мәселелерінің бірі – нақты методологиялық тұғырнаманың болмағандығын аңғаруға болады.

Ғылымның теориялық – методологиялық тұғырын берік орнатып, жетілдірілмей оны дамыту қисынсыз екендігін мойындауға мәжбүр боламыз. Отан тарихын зерттеу мәселелерінің соны тұстары «Мәдени мұра» мемлекеттік бағдарламасынан көрініс тапты. Осы бағдарламаның аясында зерттеуге тиіс праблемалар аталды. Өз кезегінде Елбасы бағдарламада көрсетілген міндеттердің орындалуы байланысты ғылымның жеткен жетістіктерімен қатар кемшіліктерін де атады. «Баршаға белгілі ақиқат – кешегі кеңес заманында ұзақ жылдар бойы Қазақстан тарихына байланысты ғылыми зерттеулерімізде ата тарихымыздың ақиқаты бүркемеленіп, қызыл идеологияның ыңғайында жазылып келді. Алайда тілдегі, әдебиеттегі, ғылымдағы шектеуліктердің бәрі алынып, еркін ойлау мен шындықты жазуға мол мүмкіндіктердің берілгендігіне қарамастан, тарихшыларымыз сол ата тарихтың «ақтандақтарын» ашуға келгенде әлі күнге дейін шабындық танытып отыр» – дегені осының дәлелі (Назарбаев, 2003).

Ғылымның дамуынан орын алып келе жатқан олқылықтарының бірі – тәуелсіз Қазақстан тарихының *дәуірлеу мәселелері*. Осы мәселелер әлі де болса толық зерттеліп, жүйелі әрі дәйекті тұжырымдар жасалмады. Ежелгі дәуірден ХХ – ғасырдың бас кезіне дейінгі тарихтың дәуірлері мен заман, кезеңдері анықталды. Ал кеңестік тарихты кезеңдерге бөлуде бірқатар пікірлер, ұсыныстар айтылғанымен ортақ тұжырым орын алмай келеді. Тәуелсіздікке қол жеткізгелі егемен елдің жүріп өткен жолы тарихи сатыларға әлі толық бөлінбеді. Әрине, дәуірлеу мәселесі күрделі де терең білімді, тиянақты ізденісті талап етеді. Дегенмен өткенді кезеңдерге дұрыс бөлмей оны зерттеу мүмкін еместігіне әрдайым көз жеткізіп келеміз.

«Тәуелсіздік алғаннан кейінгі кезеңде, – деді Елбасы Н.Ә. Назарбаев, – небір тар жол, тайғақ кешулерден сүрінбей өтіп, әлеуметтік, экономикалық, саяси жаңару жолына түскен Қазақстан бүкіләлемдік қауымдастықтағы өз орны, өз беделі

бар абыройлы мемлекетке айналды. Түпкі мақсат-демократиялық, зайырлы, құқықтық, әлеуметтік мемлекет құру ... Мемлекетіміздің бесінші дәуірінің болмыс – бітімін азаттық үдерісі анықталып отыр. Азаматтығымыздың мәңгілік болғанын қалаймыз. Өйткенен біз азаттықтың алғашқы сатысында тұрғанымызды мойындауымыз керек. Осыдан да болар, мемлекетімізді керегесінен шаңырағына дейін әлемдік, оның ішінде Батыстық үлгіде тіктедік дейді. Ендеше мемлекетіміз тарихы азаттық» дәуірдің бейімделе даму кезеңін бастан өткізуде. Бейімделу енжарлығымыздан, ынжықтығымыздан, қарымсыздығымыздан емес. Оның негізінде ілгері озып кеткендерге тезірек жету ниетті, толеранттық жатыр. Бұл кезеңнің қаншаға созылатынын уақыт көрсетер», – деп ой қорытады (Назарбаев, 1997).

Т. Омарбеков «Қазақстан тарихына және тарихнамасына ұлттық көзқарас» атты еңбегінде «Қазақстан – тәуелсіз мемлекет» деп аталатын үшінші дәуірді мынадай кезеңдерге бөлуді ұсынады. Олар:

1– кезең: «ТМД және Қазақстан» (1991– 1993 жж).

2– кезең: «Тәуелсіздікті орнықтыру қадамдары» (1993 – 1995 жж).

3– кезең: «Қазақстан – дүниежүзілік қауымдастықты мойындаған егеменді ел» (1995 – 2004 жж) (Омарбеков, 2004: 15).

Көріп отырғанымыздай, аталған ғалымдар екі түрлі көзқарас танытып, кезеңдерін өздерінше сипаттайды. Мұның өзі ғылымда тәуелсіз Қазақстан тарихы бойынша ортақ дәуірлеудің орын алмағандығын айғақтайды. Сөз орайында айта кетерлік жайт, тәуелсіз Қазақстан тарихының кезеңдерін алғашқылардың бірі болып Елбасы Н. Назарбаев көрсеткен болатын. Тәуелсіздікті Қазақстанның дамуындағы төртінші кезеңі деп сипаттаған Елбасы 1991 жыл еліміз тәуелсіздік алуынан бастап, бүгінге дейінгі даму жолын алғаш Конституция қабылданып, ішкі интеграциялық процесс реттеліп, экономика тез қарқынмен дамып елдің еңсесі көтеріліп халықтың жағыдайы бір қалыпты тұрақтанған тұстағы мемлекеттің даму жолдарын кезеңдерге бөледі: Олар төмендегідей: «1 – кезең Қазақстан мемлекеттігінің негізі қаланған 1991 – 1995 жылдар, демократиялық институттар құрылып, жаңа саяси мәдениет қалыптастырылып, азаматтық қоғам негізі қаланған. 2– кезең 1996 – 2000 жылдар, көпұлтты, көп конфессиялы мемлекет ретінде ұлтаралық, діндер аралық диалог жасасу үлгісін көрсетіп, әлемге таныла бастаған, экономикалық, саяси тұрғыда біршама биікке көтеріліп, әлемнің азулы елдерімен иық теңестіре бастаған. 3– кезең 2001 – 2006 жылдар» - деп үш кезеңге бөліп қарастырған Президент экономикалық өсусіз саяси даму болмайтынын, ол халықтың берекесін кетіріп, тұрақсыздыққа апарып соқтыратынын ескергендіктен, бірінші кезекте «алдымен экономика, содан кейін барып саясат» принципі ұсталғанын және оның үмітті ақтағанын атап өтті. Одан кейін Елбасы «Қазақстан бүгінге дейін Президенттік Республика моделін ұстанып келді. Билік бір жерге шоғырландырылып, барлық күзірет Президентке берілді. Мен барлық жауап кершілікті өз мойныма алып келдім. Өйткені сол кездегі жағдайға, елдегі ахуалға байланысты бізге солай ету керек болды», – деп мәлімдеді (Н. Назарбаев: 2003)

Қарап отырсақ, қолға алынған конституциялық реформаның ең маңызды бетбұрысы – Қазақстанның Президенттік басқару жүйесінен Президенттік – Парламенттік басқару жүйесіне ауысуы болған. Әрине мұндай басқару жүйесін әлем елдерінің тәжірибелеріне сүйене отырып, мемлекеттік билікті Президенттің күзіретіне берілген құқықтың бір бөлігінің Парламентке ұсынуы деп есептеген жөн. Дегенмен, біздің ойымызша мұндай кезеңге бөлуді *саты* деп аласақ дұрыс болар еді. Өйткені дәуірлеуде «саты» қысқа мерзімді қамтитынын естен шығармауымыз керек. Жоғарыдағы айтылғандарды қорыта келіп, біз өз зертеуімізде Қазақстан мемлекетінің өз алдына егеменді ел болып қалыптасуын мынадай кезеңдер мен сатыларға бөлуді ұсынамыз:

1–кезең (1991 – 1997 жж.). Қазақстанда тәуелсіздікті орнықтыру қадамдары. Қазақстан Республикасы Президентінің Қазақстан стратегиясы – 2030 мемлекеттік даму бағдарламасы (2000 – 2030 жж.). Осы кезеңді мына төмендегі сатыларға қоғамдағы болған ірі оқиғаларға байланысты бөлуді ұсынамыз:

- 1.1. Қазақстан тәуелсіздігінің жариялануы;
- 1.2. Тәуелсіз мемлекеттер достастығын құру (ТМД);
- 1.3. Қазақстан республикасының мемлекеттік құрлысы;

2–кезең (1998–2006 жж.). Қазақстан дүниежүзілік қауымдастықты мойындаған егеменді ел:

- 2.1. Экономикалық дамуы;
- 2.2. Қоғамның саяси дамуы;
- 2.3. Рухани дамуы;
- 2.4. Қазақстан Республикасының сыртқы саясаты;

3– кезең.

1.1. Әміршіл – өкімшіл жүйенің дағдарысы. 1991 ж. 19 тамыз бүлігі. Төтенше жағдай жөніндегі Мемлекеттік Комитет (ГКЧП). СОКП– нің қызметін тоқтатуы. Новоогорев келісімінің сәтсіздікке ұшырауы. Қазақстан Компариясының кезектен тсы сиезі және партияны тарату. Тұңғыш рет Қазақстан Президентінің бүкіл халықтық сайлауы. Қазақ ССР– ін Қазақстан Республикасы деп атау. «ҚР Мемлекеттік тәуелсіздігі туралы» Конституциялық заң (1991 ж). Даму жолын анықтау. Н.Ә. Назарбаевтың «XXI ғасыр табалдырығында» атты еңбегі.

1.2. Кеңестер Одағының ыдырауы және Тәуелсіз мемлекеттер Достастығын құру (ТМД). Одақтық келісімнің күшін жою және ТМД құру туралы 1992ж. Белобез келісімі. Орта Азия мен Қазақстан Республикалары лидерлерінің Ашхабадта кездесуі. Кеңестен кейін тәуелсіз мемлекеттер басшыларының Алматыда кездесуі, «ТМД құру туралы хаттамаға» қол қоюы, ТМД құру туралы Алматы Декларациясы (1991 ж).

1.3. Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстанның егеменді мемлекет ретіндегі стратегиясының қалыптасуы және дамуы» еңбегі (1992 ж.). ҚР рәміздерін: Туын, Гербін, Гимннің бекіту (1992 ж.). Тәуелсіз Қазақстанның тұңғыш Конституциясы (1993 ж.). Президент Н.Ә. Назарбаевтың «Үлттық валютаны енгізу туралы» жарлығы (1993 ж.). Қазақстан халықтарының келісімі мен біртұтастығы қоғамдық институтының, Президент жанында консультативтік және келісімшілік орган Қазақстан халықтары Ассамблеясын (ҚХА) құру. ҚХА тұңғыш сессиясы, оның шешімдері. Бүкіл халықтық референдум, ҚР қазіргі пайдаланып жүрген Конституциясын қабылдау (1995ж.). Екі палаталы парламенттің сайлаулары. Президенттің Қазақстан халқына тұңғыш жолдауы. Ел Президентінің Жолдауы. «Қазақстан – 2030. Барлық қазақстандықтардың гүлденуі, қауіпсіздігі, әл – аухатының жақсаруы», ҚР ұзақ мерзімгі арналған маңызды мақсатты бағыттары (1997 ж.). Астананы Алматыдан Астанаға көшіру, 1997 ж. 10 желтоқсандағы халыққа арналған Үндеу. «Жүз жылға тең он жыл» – Н.Ә. Назарбаевтың 2001 ж. 16 желтоқсанда Астанада тәуелсіз Қазақстанның 10 жылдығына арналған салтанатты мәжілісте сөйлеген сөзі.

2.1. Егемендік жолындағы қиындықтар: экономикалық дағдарыс, әлеуметтік қиындықтар, өмір сүру деңгейінің төмендеуі, жұмыссыздық, қылмыстың көбеюі. Оларды жою шаралары: экономиканы қайта құрылымдау, әлеуметтік бағдарлы рынок құру, бағаны жекешелендіру және либерализациялау, инвестициялық саясат. БҰҰ даму Бағдарламасы (ПРООН), адамның даму мәселесі туралы есептер, Адам дамуының индексі (ИЧР). Қазақстанда Адам дамуы туралы Есептің тұңғыш басылымы. ПРООН Қазақстанда ИЧР – дің өсуі туралы. Экономиканың өнеркәсіп, аграрлық және қаржы-банк секторларын басымдықпен дамытудың келешегі. Қазіргі кезеңде Қазақстан экономикасын реформалау бағыттарын

– экономиканы дамытудың кластерлік приципі, индустриалы-инновациялық технология, инвестиция, салық, аграрлық-индустриялық саясат, инфрақұрылымды, әсіресе, транспортпен байланысты дамыту. Қазақстанды ДСҚ-на кіруге дайындау. ҚР Тексако – Мобил, БИ ЛИ Амоко, Шелл, Шеврон, т.б. АҚШ-тың ТНК, Батыс Еуропаның, Оңтүстік Шығыс Азияның, Таяу Шығыстың бірқатар компанияларының сыртқы экономикалық ынтымақтастығы. ТРАСЕКА, Солтүстік – Оңтүстік, ТАЕВОЛС, КТК т.б. халықаралық коммуникациялардың жаңа жүйесі. Н.Ә. Назарбаев «Көтерілген тың – достық пен жасампаздық символы», Астанада 2004 ж. 6 ақпанда тың және тыңайған жерлерді игерудің 50 жылдығына арналған салтанатты мәжілісте сөйлеген сөзі. Президенттің елдің халқына Жолдауы (2004 ж. 19 наурыз): «Бәсекеге қабілетті Қазақстан, бәсекеге қабілетті экономика, бәсекеге қабілетті ұлт үшін» (19 наурыз 2004 ж.).

2.2. Қазақтардың дүниежүзілік тұңғыш құрылтай. Қазақстан халықтарының форумы (1992 ж.). ҚР қоғамдық қозғалыстар және саяси партиялар. Қазақстандағы демографиялық, миграциялық процестер, халықтың әлеуметтік құрылымдағы өзгерістер. Егемендік жағдайындағы тұңғыш халық санағы (1999 ж.) және оның қорытындылары. Қазақстан халықтарының ұлтаралық келісімі – ҚР тәуелсіздікті, демократияны нығайтудың кепілі. Демократиялық процестердің дамуы, Парламент сайлауларына пропорционалдық жүйені енгізу, партиялық тізім бойынша өткен сайлаулардың нәтижелері. Азаматтық қоғам институттарының дамуы – үкіметтік емес ұйымдар, кәсіподақтар. Азаматтық форум және оның маңызы. «Қазақстан халықтары ассамблеясының таяу кезеңге арналған стратегиясы». ҚР ақпараттық саясаты, БАҚ-тың дамуы. Қазақстан Республикасының Ұлттық Кеңесінің қызметі. Азаматтық қоғамды одан әрі дамыту және демократияландыру жөнінде ұсыныстар дайындайтын Мәжілістің тұрақты жұмыс істейтін ұйымы. Демократияландыру және азаматтық қоғам мәселелері жөніндегі Ұлттық комиссияның қызметі. Құқық қорғау және орындарының қызметін жетілдіру. Қазақстан Президенті жанындағы адам құқықтары бойынша Комиссия және оның қызметі. ҚР адам құқықтары бойынша өкілдік институттарын (Омбудсмена) енгізу. Өлім жазасына моратория енгізу. Қазақстанның экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар; азаматтық және саяси құқықтары бойынша халықаралық пактілерді ратификациялауы. Президент Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына арналған «Қазақстан экономика, әлеуметтік және саяси модернизациялау жолында» Жолдауы (18 ақпан 2005 ж.).

2.3. Білім, ғылым жүйесіндегі реформалар. 1997 ж., Ұлттық бірлік және жаппай саяси репрессиялар құрбандарын еске алу жылы. 1998 ж., Ұлттық тарих жылы. 1999 ж., Ұрпақтар сабақтастығы жылы. 2000 ж., мәдениетті қолдау жылы. Дүниежүзілік және дәстүрлі діндер лидерлерінің Астанада өткен (2003 ж.) тұңғыш съезі. Н.Ә. Назарбаевтың «Тарих толқынында еңбегі» «Мәдени мұра» Мемлекеттік бағдарламасы. Оның мақсаты және жүзеге асырудың негізгі бағыттары: рухани және білім аймақтарын дамыту; мәдени мұраны сақтауды қамтамасыз ету, оны тиімді пайдалану. Тарихи, архитектуралық ескерткіштерді қалпына келтіру; мәдени мұраны оқып, зерттейтін - фольклорды, дәстүрді, әдет-ғұрыпты тұтас жүйе жасау; мемлекеттік тілде мәніндегі гуманитарлық білім қорын жасау.

2.4. Егеменді Қазақстанды дүниежүзілік қауымдастықтың тануы, оның БҰҰ-на қабылдануы. Президент Н.Ә. Назарбаевтың БҰҰ Бас Ассамблеясының 47 сессиясына сөйлеуі. Оның: «Әрбір елдің жүрек жардылығы-планетаның амансаулығының кепілі» сөзі. Тәуелсіз Қазақстанның сыртқы саясатының көп векторлығы. ҚР Азиядағы өзара қарым-қатынас және сенім шараларына арналған Кенесті ұйымдастырудағы бастамасы (СВМДА) (1992 ж.) СВМДА қатысушы мемлекеттер сыртқы саясат ведомостысы басшылардың тұңғыш кездесуі. «СВМДА мүше мемлекеттер арасындағы қатынастарды реттеу принциптерінің Декларациясы» (1999 ж.). СВМДА қатысушы елдер басшыларының тұңғыш

саммиті, терроризмді аластау және өркениеттер арасындағы диалогке ықпал етудің Алматы актісі мен СМВДА Декларациясы (2002 ж.). Қазақстанның ЮНЕСКО, ЮНИСЕФ, ЭКОСОС т.б. халықаралық ұйымдармен, сондай-ақ МБР, МВФ, ОБСЕ мен ынтымақтастығы. Қазақстанның ОЭС, ЦАЭС, ОДКБ, ШОС сияқты ғаламдық және регионалдық масштабтағы интеграциялық процестерге қатысуы. Алматыдағы Бейбітшілік және келісім туралы тұңғыш халықаралық конференция, оған қатысушылар қабылдаған «Бейбітшілік пен тұрақтылыққа» Декларациясы (2003 ж.). ҚР Президентінің Ресей Федерациясына тұңғыш ресми сапары, Ломоносов атындағы МГУ-де сөз сөйлеуі, евразиялық идеясы. АҚШ та 2001 ж. 11 қыркүйекте болған теракты, АҚШ-тың Ауғанстанға антитеррорлық акциясы. Ирактағы соғыс. ҚР бұл оқиғалар жөніндегі позициясы. Н.Ә. Назарбаевтың «Сындарлы он жыл» атты еңбегі. Қазақстанның өз территориясында ядролық қарудан бас тартуы. Қазақстан Президентінің Семей ядролық полигонын жабу туралы жарлығы (1991 ж.). Н.Ә. Назарбаевтың «Әлемнің эпицентрі» атты еңбегі. Аталмыш тақырыпта еліміздің қалыптасу құрылымын, дамуын шарттарын көрсететін кезеңдеумен сатылары барын көрсету бүгінгі күні басты мақсатымыз.

3 – кезең қазіргі кезең. Қазіргі таңда өзгерген уақыт, дәуір талабына сай жаңару түлеу қарсаңында тұрған шақ. Мұндай кезеңдерге бөлу болашақ мемлекетіміздің ілгерлеп Орта Азия мемлекеттер арасында Ұлы көш басшысы болуында, және өз орнын тауып алдыңғы қатарлы 50 елдердің қатарына қосылуына сөз жоқ.

Қорытынды бөлімі. Сонымен, жоғарыда айтылғандарды *қорытып айтар болсақ*, төмендегідей тұжырымдарға тоқталар едік:

– Біз кезеңдер мен сатыларға бөлуде тәуелсіз қазақ мемлекетінің қалыптасу кезеңдерінің теориялық-методологиялық мәселерін көрсетудің өз қиындықтары барын түсіндік. Ғылымның теориялық – методологиялық негіздерін, соның ішінде дәуірлеу мәселелерін зерттеумен арнайы осы бағытта дайындалған мамандардың айналысуы қажеттілігі байқалады. Мұндай мамандар даярлаудан қазіргі кезеңде қол үзіп қалдық.

– Қазақ тарихы ғылымын зерттеу үшін арнайы мамандар дайындайтын ғылымның теориялық-методологиялық мәселелерін оқытатын орталықты қалыптастыруымыз керек. Ол үшін теориялық – методологиялық тұрғыда жазылған еңбектерді, оқулықтарды алғаш қазақ тілінде жазуымыз керек. Бүгінгі күнгі тарих ғылымының мемлекеттік бағдарламасын түбірімен өзгертуіміз керек. Тарихшылар ортақ келісімдерге келуі керек. Тарихшылар шешетін мәселелер шаш етектен.

– Қазақ тарихын жазу үшін тарихшылар алғаш қазақ халқының этонгенезін анықтаудан бастау керек. Ол үшін түпкі тамырынан бастап сол этностың тарихи жалғасы кімдер? Қазақ территориясында мемлекеттік құрылымын ең алғаш қалыптастырған тайпалардың тарихи сабақтастықтарын анықтау керектігін ескерулері керек?.

– «Мәдени мұра» бағдарламасына байланысты көптеген тарихи жаңа деректер ғылыми айналымдарға қосылуда. Сондықтан да, тарих жазуда бұрынғы ғылыми айналымға қосылмаған ғылыми деректер негізінде жаңа методологиялық концепсия бойынша саралап жазылуы керек.

– Бүгінгі ғылымда қазақ тарихы туралы оқулық жазу үшін оқулық па, әлде зерттеу жұмыстарын жүргізу керек пе? осы мәселелердің басын ашып алуымыз керек.

– Бүгінгі күні осы оқулықты жазатын мамандар бар ма? Онда оқулықтар жеке авторлардың құзырында жазылуы керек пе? Ол оқулықтар мемлекеттің қолдауы бойынша жазылуы керек пе? Осы мәселелерді жүйелеп алып барып орта мектеп оқулықтары мен жоғарғы оқу орындарына арналған оқулықтарды жазу керек.

Әдебиеттер:

Абжанов Х. Тарихымыз ұлттық нұсқада дәйектелсін. Қазақ тарихы. 2007. №3

Дөңгелек үстел: «Балама тарих құбылысы ғылыми таным тұрғысынан», Қазақ тарихы. 2004. № 2. 7 б.

Данияров Қ. Қазақстанның балама тарихы. Алматы: «Жібек жолы», 1997. 100 – 103 бб.

Данилов В.П. Современная российская историография: в чем выход из кризиса? Россия в XX веке: Судьбы исторической науки. М.: Наука, 1996. стр. 22– 30

Қазақстан тарихы (Көне заманнан бүгінге дейін). Бес томдық, II т. Алматы, «Атамұра», 1998. 640 б.

«Қазақстандағы жаңа қоғамдық сананы қалыптастыру мен азаматтық қоғамды құру проблемалары» тақырыбында өткен республикалық ғылыми– теориялық конференция материалдары. А., 1996. 4 б.

Қазақстан Республикасында тарихи сана қалыптастырудың тұжырымдамасы. Егемен Қазақстан. 1995. 30 маусым. 2– 3 бб.

Қойгелдиев М. Ақиқат қоғамға пайдалы болса, тарихшының үнсіз қалуы айып Егемен Қазақстан. 2004. 27 қаңтар. 4 б.

Қинаят З. Тарихи шындық неге бұрмаланады? Егемен Қазақстан. 2001. 25 шілде. 4 б.

Қозыбаев М.К. Казахстан на рубеже веков: размышления и поиски. Кн. 1. А., 2000. С. 155

Логанов А.П. Отечественная историографическая культура: современное и тенденции трансформации Образы историографии: Сборник статей. науч. ред. А.П. Логунов. М: РГГУ, 2000. стр. 7– 58

Нарытбаев Ш.Ж. Қазақстанда тәуелсіз тарихи және тарихнамалық ой – пікірлердің қалыптасуы (1991– 2003 жж). – тарих. ғыл. канд. дис. автореф. Алматы. 2004.10 б.

Н. Назарбаев. Тарих толқынында. Алматы, Атамұра, 2003. С. 285.

Назарбаев Н. Әділеттің ақ жолы. Алматы: Қазақстан, 1991ю. 288 б.

Назарбаев Н. «Қазақстан – 2030: Барлық Қазақстандықтардың өсіп– өркендеуі, қауіпсіздігі және әл – ауқатының артуы: Ел Президентінің Қазақстан халқына жолдауы» Қазақстан. Алматы: Білім, 1997. 33– 34 бб.

Назарбаев Н. Қазақтың бүкіл тарихы – бірігу тарихы, тұтастану тарихы. Қазақ тарихы. 1998. № 3.

Омарбеков Т.Ш. Қазақстан тарихына және тарихнамасына ұлттық көзқарас. Алматы, «Қазақ университеті», 2004. 15 б.

Омарбеков Ш.Т. XX ғасырдың 20 – 30 – шы жылдарында саяси қуғындалған қазақ зиялыларының тарихи көзқарасы. – тарих ғыл. канд. дис. автореф. Алматы, 2002. 9 б.

Сыздықов С. М. Айдаров Ғ. Орхон жырлары – тарихи дерек. Алматы. 1991. 7 б.

Тарих тағылымы. Егемен Қазақстан. 1996. 25 қыркүйек. 4– 5 бб.

Төлебаев Т.Ә. XIX ғ. II жартысы мен XX ғ. басындағы Қазақстанға капитализмнің енуінің тарихнамасы. автореф. т.ғ.д. дисс. Алматы, 2002. 13 б.

Reference

Abjanov H. Tarıhyмыz ulttyq dıiektelsin [Make history in the national version] // *Qazaq tarıhy. 2007. № 3. p. 10* [in Kazakh]

Dyńgelek ʒstel: «Balama tarıh qubylysy gylymy tanym turgysynan» [An alternative phenomenon of history in the context of scientific knowledge] // *Qazaq tarıhy. 2004. № 2. p. 7.* [in Kazakh]

Daniyarov Q. Qazaqstannyń balama tarıhy. [An Alternative History of Kazakhstan]. *Almaty: «Jibek joly», 1997. pp. 100 – 103.* [in Kazakh]

Danilov V.P. Sovremennaja rossıjskaja istoriografıa: v chem vyhod iz krızisa? [Contemporary Russian historiography: what is the way out of the crisis?] // *Rossua*

в HH веке: *Sədbý istoricheskoi nəəki. M.: Nəəka, 1996. pp. 22–30.* [in Russian]

Qazaqstan tarıhy (Kyne zamannan bǵinge deın). [History of Kazakhstan (from ancient to present)] *II t. Almaty, «Atamura», 1998. – p. 640* [in Kazakh]

«Qazaqstandagy jańa qogamdyq sanay qalyptastyǵr men azamattyq qogamdy qurǵ problemalary» taqyrybynda ytken respublikalyq gylımı– teoriyalyq konferentsıa materialdary. [“Problems of formation of new public consciousness and creation of civil society in Kazakhstan” Materials of the republican scientific-theoretical conference on the theme:] *A., 1996. p.4.* [in Kazakh]

Qazaqstan Respublikasynda tarıhı sana qalyptastyǵrdyń tuıyrymdamasy [The concept of historical consciousness formation in the Republic of Kazakhstan] // *Egemen Qazaqstan.1995.30.06. pp. 2–3.* [in Kazakh]

Qoıgeldiev M. Aqıqat qogamga paidaly bolsa, tarıhshynyń ınsız qalǵy aıyp [If the truth is beneficial to the society, the silence of a historian is charged?] // *Egemen Qazaqstan.2004.27.01. p. 4* [in Kazakh]

Qınaıat Z. Tarıhı shyndyq nege burmalanady? [Why is historical truth distorted?] // *Egemen Qazaqstan. 2001. 25.07. p.4.* [in Kazakh]

Qozybaev M.K. Kazahstan na rəbeje vekov: razmyshlenıa ı poıskı. [Kazakhstan at the Turn of the Century: Reflections and Quest] *B. I. A., 2000. p.155.* [in Russian]

Loganov A.P. Otechestvennaıa istoriograficheskaıa kəltəra: sovremennoe ı tendentsıı transformatsıı [Domestic historiographic culture: modern and transformation trends] // *Obrazy istoriografıı: Sbornık stateı / nəəch. red. A.P. Logənov. M: RGGƏ, 2000. pp. 7–58.* [in Russian]

Narytbaev Sh.J. Qazaqstanda tǵelsız tarıhı jǵne tarıhnamalyq oı – pikirlerdiń qalyptasǵy (1991– 2003 jı). [Formation of independent historical and historiographical views in Kazakhstan (1991 - 2003)] *kand. dis. avtoref. Almaty. 2004. p.10 b.* [in Kazakh]

N. Nazarbaev. Tarıh tolqynynda. [In the stream of history]. *Almaty, Atamura, 2003. p.285.* [in Kazakh]

Nazarbaev N. Bdılettiń aq joly. [The Right Path of Justice]. *Almaty: Qazaqstan, 1991. p. 288.* [in Kazakh]

Nazarbaev N. «Qazaqstan – 2030: Barlyq Qazaqstandyqtardyń ysip– yrkendeıi, qəıpsızdigi jǵne ǵl – aqatynyń artǵy: El Prezidentiniń Qazaqstan halqyna joldaǵy» [“Kazakhstan-2030: Prosperity, Security and Prosperity of All Kazakhstanis: Message of the President of the country to the People of Kazakhstan”] *Qazaqstan. Almaty: Bilim, 1997. pp. 33– 34.* [in Kazakh]

Nazarbaev N. Qazaqtyń bəkil tarıhy – birigə tarıhy, tutastanə tarıhy [History of the whole history of Kazakhstan - history of integration, history of the whole] // *Qazaq tarıhy.1998. № 3.p.45* [in Kazakh]

Omarbekov T.Sh. Qazaqstan tarıhyna jǵne tarıhnamasyna ulttyq kyzqaras. [National Approach to History and Historiography of Kazakhstan]. *Almaty, «Qazaq ǵnıversiteti», 2004. p.15.* [in Kazakh]

Omarbekov Sh.T. XX gasyrdyń 20 – 30 – shy jylдарында saıası qəgyndalğan qazaq zıalyларыnyń tarıhı kyzqarası. [Historical view of political repressive Kazakh intelligentsia in the 20-30s of the XX century]. *dıss. avtoref. Almaty, 2002. p.9 b.* [in Kazakh]

Syzdykov S. M. Aıdarov g. Orhon jyrlary – tarıhı derek. [Orhon poems - historical facts]. *Almaty. 1991. p.7.* [in Kazakh]

Tarıh tagylymy [History lecture] // *Egemen Qazaqstan.1996.25.09. pp.4– 5.* [in Kazakh]

Tylebaev T.B. HıH g. II jartysy men HıH g. basyndagy Qazaqstanga kapitalizmniń enəiniń tarıhnamasy. [XIX century II half of the 20th century. Historiography of capitalism penetration into Kazakhstan at the beginning]. *avtoref. dıss. Almaty, 2002. p.13* [in Kazakh]

**Мазмұны
Содержание
Contents**

**ДЕРЕКТАНУ ЖӘНЕ ТАРИХНАМА
ИСТОЧНИКОВЕДЕНИЕ И ИСТОРИОГРАФИЯ
SOURCE STUDING AND HISTORIOGRAPHY**

Мухатова О.
ҚАЗАҚ ДАЛАСЫНДАҒЫ ҮЛТ-АЗАТТЫҚ ҚОЗҒАЛЫСТАР
ТАРИХЫНЫҢ ЗЕРТТЕЛУІ (XIX ҒАСЫРДЫҢ
ЕКІНШІ ЖАРТЫСЫ – XX ҒАСЫРДЫҢ БАС КЕЗІ).....5

Begalieva A., Khairullayeva V.
HISTORIOGRAPHY OF THE NEW ECONOMIC POLICY IN
40-YEARS OF XX CENTURY AND AT THE BEGINNING
OF XX CENTURY.....20

Shaimerdenova M.D.
EPISTOLARY CULTURE:
LETTERS AND POEMS FROM THE FRONT.....31

Абдирайымова А.С., Сарсенбаев А.Б.
ТӘУЕЛСІЗ ҚАЗАҚСТАН ТАРИХЫНЫҢ КЕЗЕҢДЕЛУ МӘСЕЛЕСІ.....43

**ЖАҢА ЗАМАН ТАРИХЫ
НОВАЯ ИСТОРИЯ
NEW HISTORY**

Кабульдинов З.Е., Козыбаева М.М.
ОРЕНБУРГСКАЯ ЭКСПЕДИЦИЯ (КОМИССИЯ) 1734-1744 гг.
ПО КОЛОНИЗАЦИИ КАЗАХСКОЙ СТЕПИ:
ЦЕЛИ, ЭТАПЫ, ПОСЛЕДСТВИЯ.....58

Бимолданова А. А.
ВОЛОСТНОЙ УПРАВИТЕЛЬ И ВОЛОСТНОЙ ПИСАРЬ
В АППАРАТЕ МЕСТНОГО УПРАВЛЕНИЯ КОЧЕВЫХ
ВОЛОСТЕЙ АКМОЛИНСКОЙ ОБЛАСТИ ВО ВТОРОЙ
ПОЛОВИНЕ XIX – НАЧАЛЕ XX ВЕКОВ.....72

Бектанов А.А.
ШЫҢЖАҢДАҒЫ XIX ғ. 70-жж. САЯСИ ДАҒДАРЫС
ЖӘНЕ ҚҰЛЖА СУЛТАНДЫҒЫНЫҢ РЕСЕЙ
ИМПЕРИЯСЫНЫҢ ҚҰРАМЫНА КІРУІ.....87

**ТАРИХ ТОЛҚЫНЫНДА
В ПОТОКЕ ИСТОРИИ
IN THE STREAM OF HISTORY**

Бекназаров Р.А. АҚТӨБЕ ӨҢІРІНДЕГІ МҮСЫЛМАНДЫҚ САНАНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ.....	102
Капаева А.Т. КУЛЬТУРНАЯ ПОЛИТИКА В КАЗАХСТАНЕ: ЦЕЛИ, МЕТОДЫ, РЕЗУЛЬТАТЫ.....	111
Мұхитов Қабібек КАСПИЙ-ОРСК МҮНАЙ ҚҰБЫРЫНЫҢ САЛЫНУ ТАРИХЫ.....	124
Жанбосинова А.С., Қарибаев М. ВОПРОСЫ АДАПТАЦИИ РЕПАТРИАНТОВ В ПРОЕКТЕ ПРООН НА ПРИМЕРЕ ВОСТОЧНОГО КАЗАХСТАНА.....	134

**ХАЛЫҚТАНУ МӘСЕЛЕЛЕРІ
ПРОБЛЕМЫ НАРОДОНАСЕЛЕНИЯ
POPULATION ISSUES**

Смагулов Б., Тылахметова А. ТУЛЕНГУТЫ В ЭТНИЧЕСКОМ СОСТАВЕ КАЗАХОВ (XVIII – НАЧАЛЕ XX В.).....	146
Kamaljanova T.A. IMPACT OF LABOUR MIGRATION ON THE LIVES OF “LEFT BEHIND”.....	158

**ЭТНОЛОГИЯ ЖӘНЕ АРХЕОЛОГИЯ
ЭТНОЛОГИЯ И АРХЕОЛОГИЯ
ETHNOLOGY AND ARCHEOLOGY**

Рогожинский А.Е., Железняков Б.А. КЛЕЙМА И ТАМГИ НА ДВУХ СЕРЕБРЯНЫХ СОСУДАХ ИЗ ДОЛИНЫ ШУ И МОНГОЛИИ.....	167
Novozhenov V.A., Sydykov A.Zh. BRONZE AGE TRANSEURASIAN COMMUNICATIONS.....	184
Қартаева Т. МАҢҒЫСТАУ, ҮСТІРТ ҚАЗАҚТАРЫНЫҢ ДӘСТҮРЛІ ГИДРОТЕХНИКАЛЫҚ БІЛІМІ.....	206
Шашаев Ә. Қ., Тәлім А.Т. ҚАРАҚАЛПАҚТАРДЫҢ ОТБАСЫЛЫҚ-НЕКЕЛІК ҚАТЫНАСТАРЫНА БАЙЛАНЫСТЫ ӘДЕТ-ҒҰРЫПТАР.....	223